

მამუკა წურნუშია

ისტორიის დოქტორი

რიშელიე, ლა-როშელი... და ქართული სახელმწიფო დროშა *

სულ ახლახანს, 2022 წელს გამოცემულ თავის ნაშრომში, ახალ-გაზრდა და მეტად ნაყოფიერმა ქართველმა მკვლევარმა ბექა ჭიჭინაძემ სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოიტანა უაღრესად საყურადღებო ცნობა შუა საუკუნეების ქართული სახელმწიფო სიმბოლოს შესახებ. ამ ინფორმაციას ავტორი შესავალშივე გვანვდის:

ჟან დუ პაის მიერ გამოცემულ შესანიშნავ თხზულებაში, სახელწოდებით: „სუვერენულ სახელმწიფოთა ხელისუფალნი“, ქართველთა შესახებ ასეთი საგულისხმო ჩანაწერია მოცემული: „[ქართველები] იმედოვნებენ, რომ ქრისტიანთა ძალისხმევით იერუსალიმის სამეფო დაუბრუნდება [მის მესაკუთრე] ფლანდრიის გრაფებს, რის სახსოვრადაც ისინი თავის ნიშნად ატარებენ იერუსალიმის ჯვარს (იერუსალიმის ჯვარი წარმოადგენს ცნობილ ხუთჯვრიან სიმბოლოს. – ბ. ჭ.), რომელიც ფლანდრიის ჯვარიცაა.¹

მოხმობილი ცნობის მნიშვნელობა განსაკუთრებით დიდია იმის გათვალისწინებით, რომ ქართველების მიერ იერუსალიმის აღმნიშვნელი ხუთჯვრიანი დროშის გამოყენების შესახებ, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ დღემდე სადავო პორტოლანური საზღვაო რუკების მონაცემებს, ნარატიული მონაცემები სანთლით საძებნია. აქედან გამომდინარე, ცხადია, რომ ეს ინფორმაცია, რომელიც თავისებურ ახსნას უძებნის საქარ-

* სტატია იბეჭდება შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით FR-21-2041.

¹ ბ. ჭიჭინაძე. საქართველოს ხუთჯვრიანი დროშის წარმომავლობა და ქართულ-ჯვაროსნული ურთიერთობები. თბ. 2022, გვ. 4.

თველოში იერუსალიმის ხუთჯვრიანი სიმბოლოს დამკვიდრების ფაქტს, სამეცნიერო მსჯელობის საგანი უნდა გახდეს.

უპირველესად, მოვიყვანოთ ამ მონაკვეთის სრული თარგმანი, რათა დავაზუსტოთ და შესაბამის კონტექსტში შევაფასოთ მთლიანი ინფორმაცია.

აზიის ქრისტიანი მთავრები

ფლანდრიის გრაფიები პრეტენზიას აცხადებდნენ იუდეასა და იდუმეაზე, რომლებსაც მათი წინაპრები დიდი ხნის განმავლობაში ფლობდნენ. როდესაც დიდმა სულთანმა სალადინმა განდეგა ქრისტიანები, ისინი საქართველოში წავიდნენ და მათგან მოდიან ქრისტიანები, რომლებსაც დღეს ქართველებად უხმობენ. ისინი თავს კათოლიკეებს უწოდებენ, თუმცა იმდენად თავისუფლად ცხოვრობენ, რომ, როგორც ჩანს, ქრისტიანის სახელს მხოლოდ ძალიან მარტივი და სულებური რწმენით ატარებენ და, შესაძლოა, მხოლოდ ღვინის დასაღევად. თურქებმა ვერ შეძლეს მათი დამორჩილება და, მცირე ხარკის სანაცვლოდ, თავისუფლად ცხოვრების საშუალება მისცეს.

ისინი დღესასწაულობენ და ღვთისმსახურებენ იერუსალიმში, თუმცა არ არიან რელიგიური; ისინი აქორწინებენ ძმებს, დებს და ახლო ნათესავებს და ამბობენ, რომ ამას აკეთებენ თურქებთან ან ებრაელებთან კავშირის თავიდან ასარიდებლად; შვეიცარიელთა მსგავსად, მათ ქირაობენ და უხმობენ როგორც დამხმარე ძალას; მაგრამ ისინი იმედოვნებენ, რომ ქრისტიანთა ძალისხმევით გათავისუფლებული იერუსალიმის სამეფო დაუბრუნდება ფლანდრიის გრაფთა მემკვიდრეებს, რომელთა სამახსოვრადაც ისინი თავიანთ გერბად ატარებენ იერუსალიმის ჯვარს, ფლანდრიის [გერბს] ზემოთ.²

ახლა კი მონაკვეთებად დავყოთ ზემომოხმობილი ინფორმაცია და ცალ-ცალკე განვიხილოთ მათი ავკარგიანობა:

ფლანდრიის გრაფიები პრეტენზიას აცხადებდნენ იუდეასა და იდუმეაზე, რომლებსაც მათი წინაპრები დიდი ხნის განმავლობაში ფლობდნენ – დასაწყისში ავტორი გვამცნობს ფლანდრიის გრაფების პრეტენზიას წმინდა მიწაზე (იუდეასა და იდუმეაზე), რომელსაც მათი წინაპრები

² Interets et maximes des princes & des estats souverains. Cologne, 1666, გვ. 205-206.

ხანგრძლივი დროის მანძილზე ფლობდნენ, რაც მართებულია ისტორიულად;³

როდესაც დიდმა სულთანმა სალადინმა განდევნა ქრისტიანები – სწორია;

ისინი საქართველოში წავიდნენ და მათგან მოდიან ქრისტიანები, რომლებსაც დღეს ქართველებად უზმოვენ – ეს, რა თქმა უნდა, მცდარია;

ისინი თავს კათოლიკეებს უწოდებენ – სწორია, საუკუნეების განმავლობაში ქართულ ეკლესიას „კათოლიკე“ (საყოველთაო) ეწოდებოდა. ასე, როგორც „კათოლიკე“ ან „წმიდა კათოლიკე და სამოციქულო კათოლიკე“ მოიხსენიება ქართული ეკლესია 1072 წელს დაწერილ გიორგი II-ის სიგელში შიომღვიმისადმი,⁴ 1170 წ. გიორგი III-ის სიგელში შიომღვიმისადმი,⁵ 1188 წ. თამარ მეფის სიგელში გელათისადმი,⁶ 1245-50 წწ. გრიგოლ სურამელის სიგელში შიომღვიმისადმი,⁷ 1569 წ. კახთა მეფის ლეონის სიგელში სვეტიცხოველისადმი,⁸ 1592 წ. სიმონ I-ის სიგელსა⁹ და 1749 წ. თეიმურაზ II-ის წიგნში;¹⁰

იმდენად თავისუფლად ცხოვრობენ, რომ, როგორც ჩანს, ქრისტიანის სახელს მხოლოდ ძალიან მარტივი და სულელური რწმენით ატარებენ – დასავლეთეუროპელის ასეთი შეხედულება ქართულ ქრისტიანობაზე გასაკვირი არაა. საკმარისია ითქვას, რომ XVII საუკუნის ევროპელი მისიონერების რეპორტები სავსეა იმდროინდელი ქართველი სამღვდელოების, მათი ცრურწმენებისა და მათ მიერ შესრულებული ნათლობისა თუ სხვა ქრისტიანული საიდუმლოებების კრიტიკით;¹¹

³ წმინდა მიწაზე ჯვაროსნების მიერ შექმნილი იერუსალიმის სამეფოს პირველი მმართველები, ძმები გოდფრუა ბუიონი (1099-1100) და ბალდუინ I ბულონელი (1100-18), ბალდუინ I რკინის მკლავის (830-79) მიერ დაარსებული ფლანდრიის გრაფთა სახლის უმცროს შტოს (ბულონის სახლს) წარმოადგენდნენ. ფლანდრიის გრაფები იდგნენ 1204 წელს დაარსებული კონსტანტინოპოლის ლათინთა იმპერიის სათავეშიც.

⁴ ქართული სამართლის ძეგლები. ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ. ტ. II, თბ. 1965, გვ. 12.

⁵ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II, გვ. 21.

⁶ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II, გვ. 25.

⁷ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II, გვ. 40.

⁸ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II, გვ. 194.

⁹ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II, გვ. 205, 207.

¹⁰ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II, გვ. 398.

¹¹ მაგალითისათვის, ასეთივე ტექსტის ვპოულობთ დონ არქანჯელო ლამბერტის რელაციას: „კოლხიდელები, თუმცა ქრისტიანები არიან, მაგრამ მხოლოდ სახელით, რადგან დაივინყეს ჭეშმარიტი წესი ნათლობისა და მასთან ერთად სხვა საიდუმლოთა წესები“. დონ არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა. იტალიურიდან თარგმნა ალექსანდრე

შესაძლოა, მხოლოდ ღვინის დასაღევად – ქართველების სიყვარული ღვინისადმი საყოველთაოდ იყო ცნობილი;¹²

თურქებმა ვერ შეძლეს მათი დამორჩილება და, მცირე ხარკის სანაცვლოდ, თავისუფლად ცხოვრების საშუალება მისცეს – აქ რეალობა ძირითადად სწორადაა ასახული;

ისინი დღესასწაულობენ და ღვთისმსახურებენ იერუსალიმში – ეს მონაკვეთიც, სადაც ავტორი აღნიშნავს ქართველების ერთგულებას იერუსალიმისადმი, მართებულია;

ისინი აქორწინებენ ძმებს, დებს და ახლო ნათესავებს – ერთი შეხედვით ეს ცნობა სრულ აბსურდად შეიძლება მოგვეჩვენოს, რადგან აღმოსავლეთის საქრისტიანოში დამკვიდრებული კანონიკის კვალდაკვალ, ქართული ეკლესიაც კრძალავდა მეშვიდე ხარისხის ნათესავების ქორწინებას, მაგრამ საქმე ასე იოლადაც არ არის. რიგითი მოკვდავებისათვის სავალდებულო კანონებს სამეფო საგვარეულო და დიდებულები იოლად არღვევდნენ ხოლმე. ბიზანტიის იმპერატორი კონსტანტინე პორფიროგენეტი (913-59) აღნიშნავდა, რომ ბაგრატიონთა სახლის წევრები, მიიჩნევდნენ რა თავს ებრაელთა ჩამომავლებად, ტრადიციულად ქორწინდებოდნენ თავიანთ ნათესავებზე.¹³ პორფიროგენეტს თავადვე მოჰყავს ბიძაშვილებს შორის ასეთი ქორწინების ორი მაგალითიც.¹⁴ როგორც გ. ნადა-რეიშვილი აღნიშნავს, ქართულ სამეფო საგვარეულოებში პოლიტიკური და ეკონომიკური მიზეზებით განპირობებულ ენდოგამიას ხანგრძლივი ისტორია ჰქონდა. შემდგომში, გვიან შუასაუკუნეებში ასეთი შემთხვევე-

ქყონიამ. გამოსაცემად მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო ილია ანთელავამ. თბ. 1991, გვ. 8. დამატებით იხ. დონ პიეტრო ავიტაბილე. ცნობები საქართველოზე XVII საუკუნე). შესავალი, თარგმანი და კომენტარები ბეჟან გიორგაძისა. თბ. 1977, გვ. 35-37, 58; დონ არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა, გვ. 105-19; დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი. წერილები საქართველოზე (XVII საუკუნე). იტალიური ტექსტი თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ. თბ. 1964, გვ. 27, 39, 47, 94, 108-12; დონ კრისტოფორო დე კასტელი. ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ. ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ. თბ. 1976, გვ. 109, 203, 220

¹² ამის თაობაზე ევროპელ ავტორთა ცნობები იხ. რენე ჟანენი. ქართველები იერუსალიმში. ფრანგულიდან თარგმნა შალვა ვარდიძემ. სტამბოლი, 1921, გვ. 28-29; დონ არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა. გვ. 16, 48-50; დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ, გვ. 80, 117, 145.

¹³ გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო სიმონ ყაუხჩიშვილმა. ტ. IV/2. თბ. 1952, გვ. 255-56. იქვე იხ. ს. ყაუხჩიშვილის კომენტარი სხვა მაგალითებით: გვ. 256, შენ. 1

¹⁴ გეორგიკა. ტ. IV/2, გვ. 275-76, 278.

ბი მხოლოდ მეხუთე-მეექვსე ხარისხის ნათესავებს შორის შეინიშნება;¹⁵

შვეიცარიელთა მსგავსად, მათ ქირაობენ – სწორია, ქართველ დაქირავებულ მეომრებს ხშირად ვხვდებით ახლო აღმოსავლეთის (და არა მარტო) არმიების რიგებში;

ისინი თავიანთ გერბად ატარებენ იერუსალიმის ჯვარს, ფლანდრიის [გერბს] ზემოთ – ეს ცნობა ადასტურებს პორტოლანების მონაცემებს ქართული ხუთჯვრიანი დროშის შესახებ და თავისებურ ახსნას უძებნის მას, აკავშირებს რა ფლანდრიის გრაფებთან. საინტერესოა შემდეგი პარალელიც: ფლანდრიის გერბი არის უკანა თათებზე მდგომი ლომი (სურ. 1აბგ), ლომები კი ფიგურირებენ უძველეს ქართულ გერბებშიც, რომლებიც ვახტანგ VI-ის მიერ არის შემუშავებული. მისი პირველი ნიმუში 1709 წელს ახალგახსნილ თბილისის სტამბაში დაბეჭდილ „სამოციქულოში“ გვხვდება, სადაც ბაგრატიონთა გერბზე ლომი ფარის ქვემოთაა გამოსახული (სურ. 2), ხოლო 1724-37 წლებში შექმნილ ვახტანგ VI-ის პირად გერბზე ორი ლომი უკვე კლასიკური ფარისმტვირთავების პოზაში არიან განთავსებულნი (სურ. 3).¹⁶ სავარაუდოა, რომ თავის მხრივ, ვახტანგ VI-ც რაღაც ტრადიციას ან გადმოცემას ემყარებოდა, როდესაც ლომი შემოჰყავდა ქართულ ჰერალდიკაში. უნდა ვიფიქროთ, რომ სწორედ ამ ტრადიციის გამო თვლის ქართული გერბის შემადგენელ ნაწილად ლომს ევროპელი ავტორიც, რომელიც ამ ჰერალდიკურ ფიგურასაც ფლანდრიასთან აკავშირებს. თუმცა, ისიც სათქმელია, რომ ამ შემთხვევაშიც ის წერს სა-ქართველოში რეალურად არსებულ ტრადიციაზე.

საერთო ჯამში, უნდა დავასკვნათ, რომ დასავლეთევროპელისათვის დამახასიათებელი ზოგიერთი ცდომილების გარდა, ავტორის მონათხრობი ძირითადად სწორია.

ყველაზე საინტერესო ბოლო მონაკვეთია, საიდანაც ვიგებთ ქართველების მიერ გამოყენებული იერუსალიმის ჯვრის შესახებ, მაგრამ სანამ ამ ცნობის წარმოშობასა ან საიმედოობაზე ვიმსჯელებდით, თავად მისი გამოცემის ვითარება დავაზუსტოთ.

ჩვენთვის საინტერესო ცნობა ერთი თავია საკმაოდ ვრცელი ნაშრომისა *მთავრებისა და სუვერენული სახელმწიფოების ინტერესები და მაქსიმები* (*Interets et maximes des princes & des estats souverains*), რომელმაც 1666 წელს იხილა დღის სინათლე. ამ ნიგნში ორი თხზულებაა გაერთიან-

¹⁵ გ. ნადარეიშვილი. ძველი ქართული საოჯახო სამართალი. თბ. 1996, გვ. 12-18.

¹⁶ თ. ასათიანი. ქართული გერბთმცოდნეობა (ჰერალდიკა). თბ. 2010, გვ. 17-19.

ებული – მთავრებისა და სუვერენული სახელმწიფოების ინტერესები და მთავრებისა და სუვერენული სახელმწიფოების მაქსიმები. თავფურცელის მიხედვით წიგნი გამოიცა ჟან დუ პაის მიერ კიოლნში 1666 წელს. სინამდვილეში კი „ჟან დუ პაი“ არარსებული სახელია. ამ პერიოდში, საფრანგეთში გაბატონებული ცენზურის გამო, წიგნები ხშირად გამოდიოდა ყალბი საგამომცემლო სახლების სახელით, რეალურად კი ჰოლანდიაში იბეჭდებოდა. ეს წიგნიც დაბეჭდილი უნდა იყოს დანიელ ელსევიერის (ელზევიერის)¹⁷ მიერ ამსტერდამში.¹⁸ როდესაც ელსევიერებს არ სურდათ თავიანთი ემბლემა დაეტანათ წიგნის სატიტულო ფურცელზე, მას სფეროთი ანაცვლებდნენ.¹⁹ ასეთ სფეროს ვხედავთ „მთავრებისა და სუვერენული სახელმწიფოების“ კიოლნის გამოცემაზეც (სურ. 4). ზემოხსენებული პირველი თხზულება (*მთავრებისა და სუვერენული სახელმწიფოების ინტერესები*) ანრი დე როჰანის ნაშრომზე – *მთავრებისა და ქრისტიანი სახელმწიფოების ინტერესები* (*De l'intérêt des princes et états de la chrétienté*) – არის დაფუძნებული და შესაბამისი თავები ფაქტობრივად უცვლელია, მხოლოდ მრავალი თავია დამატებული. სწორედ ამიტომ, როგორც მისი თხზულების ახლახანს გამომცემელი ჟან-ფრანსუა ბლანიწერს, მას ანრი დე როჰანს აკუთვნებენ.²⁰

ვინ იყო ანრი დე როჰანი და რა ინფორმაცია შეიძლება ჰქონოდა მას საქართველოსა და ქართული რეალობის შესახებ?

ანრი დე როჰანი (1579-1638), საფრანგეთის პერი, როჰანის ჰერცოგი და ლიონის პრინცი, წარმოდგებოდა ერთ-ერთი უძველესი წარჩინებული ფრანგული გვარიდან, რომელიც XI საუკუნიდან იყო ცნობილი (სურ. 5).²¹ ბავშვობიდანვე ინტელექტუალებითა და მეცნიერებით გარშემორტყმული, ანრი სამხედრო კარიერისათვის ემზადებოდა და თავიდანვე მკაცრ მოთხოვნებს უყენებდა საკუთარ თავს: ცოტა ეძინა, მცირედით კმაყოფილდებოდა, სასმელს არ ეტანებოდა და ცხენიდან არ ჩამოდიო-

¹⁷ დანიელ ელსევიერი (1626-80) ცნობილი ჰოლანდიური საგამომცემლო დინასტიის წარმომადგენელი იყო.

¹⁸ Henri de Rohan. Intérêts réciproques des princes et des états souverains. Ed. Joan Francés Blanc. Strasbourg, 2016, გვ. V.

¹⁹ Elzevir. The Encyclopædia Britannica. Vol. 9. 11th ed. Cambridge, 1910, გვ. 304.

²⁰ Henri de Rohan. Intérêts réciproques des princes et des états souverains, გვ. V-VI.

²¹ Jonathan Dewald. Status, Power, and Identity in Early Modern France: The Rohan Family, 1550-1715. University Park, PA, 2015, გვ. 14-16. დედამისი, ეკატერინე დე პარტენი, ამაყობდა, რომ ლუზინიანების სამეფო სახლის ჩამომავალი იყო. Jack Alden Clarke. Huguenot Warrior: The Life and Times of Henri de Rohan, 1579-1638. Hague, 1966, გვ. 1-2.

და.²² ის 18 წლიდან მონაწილეობდა სამხედრო კამპანიებში და თავი გამოიჩინა ამიენის ალყის დროს 1597 წელს.²³

ანრი დე როჰანი ახალგაზრდობაში ბევრს მოგზაურობდა და 1599-1601 წლებში მოიარა გერმანია, იტალია, ავსტრია, უნგრეთი, ნიდერლანდები, ინგლისი და შოტლანდია. ინგლისში დედოფალმა ელისაბედ I-მა (1558-1603) მას თავისი რაინდი უწოდა, შოტლანდიაში კი ჯეიმს VI-მ შვილი, ინგლისის მომავალი მეფე ჩარლზ I (1625-49) მოანათლინა.²⁴ 1606 წელს დე როჰანი ნიდერლანდებში ებრძვის ესპანელებს ნასაუს პრინცის მორისის მხარდამხარ, 1610 წელს ომობს გერმანიაში, ხოლო 1617 წელს – იტალიაში.²⁵

საფრანგეთის მეფის ანრი IV-ის (1589-1610) სიკვდილის შემდეგ, ანრი დე როჰანი ფრანგი კალვინისტი პროტესტანტების (ჰუგენოტების) წინამძღოლი გახდა. ის იარაღით ხელში სამჯერ გამოვიდა სამეფო ტახტის წინააღმდეგ, როდესაც მან ჰუგენოტთა შევიწროება დაიწყო.²⁶ ამ აჯანყებების სერიას ზოგჯერ როჰანის ომებსაც უწოდებენ. პირველი ამბოხის დროს, 1621-22 წლებში ანრი წარმატებით იბრძოდა სამეფო ჯარების წინააღმდეგ. ომი დასრულდა მასსა და ლუი XIII-ს შორის დადებული 1622 წლის მონპელიეს ზავით, რითაც ჰუგენოტებმა შეინარჩუნეს თავიანთი მდგომარეობა და უფლებები.²⁷ ხელისუფლებამ არ დაიცვა ზავის პირობები, რასაც მოჰყვა მეორე აჯანყება 1625-26 წლებში, რომელიც დასრულდა პარიზის ზავით, სადაც გარკვეული დათმობების ფასად ჰუგენოტებმა საკუთარი ორგანიზაცია და რწმენის თავისუფლება შეინარჩუნეს.²⁸ მესამე გამოსვლის დროს, 1627-29 წლებში ანრი დე როჰანი სამხრეთ საფრანგეთში იბრძოდა და სისწრაფისა და მოქნილობის ხარჯზე გაცილებით რიცხვმრავალ სამეფო ჯარებს უწარიან წინააღმდეგობას უწევდა. ამ ომში, 14-თვიანი ალყის შემდეგ დაეცა ჰუგენოტთა მთავარი

²² Dewald, Status, Power, and Identity in Early Modern France: The Rohan Family, გვ. 39-43; Clarke. Huguenot Warrior, გვ. 8-10.

²³ Andreas Nijenhuis-Bescher. Les Provinces-Unies, une nouvelle Rome? Henri II de Rohan (1579-1638), République et Calvinisme. Chrétiens et sociétés, 22, 2015, გვ. 59; Clarke. Huguenot Warrior, გვ. 11.

²⁴ Rohan, Henri. The Encyclopædia Britannica. Vol. 23. 11th ed. Cambridge, 1911, გვ. 460.

²⁵ Clarke. Huguenot Warrior, გვ. 21-22, 26-27, 64.

²⁶ Olivier Ribière. Le duc de Rohan: officier et penseur militaire du XVIIe siècle. Dans Stratégique, 88/1, 2007, გვ. 146.

²⁷ Clarke. Huguenot Warrior, გვ. 82-108.

²⁸ Dewald. Status, Power, and Identity in Early Modern France: The Rohan Family, გვ. 65; Clarke. Huguenot Warrior, გვ. 119-35.

სიმაგრე ლა-როშელი, რომელსაც ანრის უმცროსი ძმა იცავდა. აჯანყების დამარცხების შემდეგ დე როჰანი იძულებული გახდა ვენეციაში წასულიყო.²⁹

სახელგანთქმულ ჰუგენოტ მეთაურს კათოლიკური იტალიაც კი პატივით დახვდა: „მისი გამარჯვებებით საზღვარგარეთ უფრო აღფრთოვანებულნი არიან, ვიდრე საფრანგეთში“, – უხალისოდ აღიარებდა კარდინალი რიშელიე.³⁰ 1630 წელს ანრი დე როჰანი ვენეციური არმიის სარდლად დანიშნეს,³¹ ხოლო როდესაც ოცდაათწლიანი ომის (1618-48) დროს საფრანგეთს კვლავ დასჭირდა მისი სამსახური, 1631 წელს რიშელიეს თხოვნით ლომბარდიაში ვალტელინის გადასასვლელის³² დაცვა ითავა.³³ მომდევნო წლების სამთო ომებმა მისი სამხედრო ნიჭი ყველაზე ცხადად გამოავლინა. 1635 წელს ანრი დე როჰანი ერთდროულად ებრძვის ესპანელთა და ავსტრიელთა არმიებს, რომლებსაც ოთხჯერ ზედიზედ ამარცხებს. 1636 წელს დე როჰანმა საომარი მოქმედებები ლომბარდიის ბარში გადაიტანა, მეხუთედ დაამარცხა ესპანელები, კომოს ტბის ბატონ-პატრონი გახდა და გზა გახსნა მილანზე, მაგრამ ეს შესაძლებლობა საფრანგეთის სამეფო კარმა ვერ გამოიყენა.³⁴ არმიას ისევ ჩამოცილებული, ანრი შვეიცარიაში წავიდა და 1638 წელს რაინფელდენთან ბრძოლაში საფრანგეთის მოკავშირე საქსონელთა რიგებში ყოფნისას სასიკვდილოდ დაიჭრა.³⁵

ანრი დე როჰანი სამართლიანად ითვლება XVII საუკუნის ერთ-ერთ უდიდეს სამხედრო მეთაურად. სამი სამოქალაქო ომის დროს, ყოველთვის უმცირესობაში მყოფი, ის წინააღმდეგობას უწევდა ევროპის ერთ-ერთი უძლიერესი სამეფოს არმიას, ხოლო იტალიაში ხუთჯერ დაამარცხა

²⁹ Dewald. Status, Power, and Identity in Early Modern France: The Rohan Family, გვ. 66; Clarke. Huguenot Warrior, გვ. 150-79.

³⁰ Clarke. Huguenot Warrior, გვ. 181.

³¹ Dewald. Status, Power, and Identity in Early Modern France: The Rohan Family, გვ. 68.

³² ვალტელინის გადასასვლელი იტალიისა და გერმანიის დამაკავშირებელი ე.წ. „ესპანური გზის“ უმნიშვნელოვანესი მონაკვეთი იყო. „ესპანური გზა“, იგივე „ესპანური ტერციების გზა“, იყო სამხედრო გზა, რომელიც XVI-XVII საუკუნეებში ესპანეთიდან, მილანის გავლით, ნიდერლანდებამდე მიდიოდა.

³³ Clarke. Huguenot Warrior, გვ. 187-89. 1632 წელს შვედეთის მეფე გუსტავ-ადოლფ დიდი, რომელიც ზედიზედ ამარცხებდა ჰაბსბურგთა ჯარებს გერმანიაში, პირადად სთხოვდა ანრი დე როჰანს ჩაეკეტა ეს გზა. იქვე, გვ. 190.

³⁴ Clarke. Huguenot Warrior, გვ. 190-205. ეს გამარჯვებები მას სამთო ომების ყველა დროის საუკეთესო მეთაურებს შორის აყენებს. Ribière, “Le duc de Rohan”, გვ. 146.

³⁵ Clarke. Huguenot Warrior, გვ. 212.

საღვთო რომის იმპერიისა და ესპანეთის ჯარები.³⁶ ის ნაყოფიერი მწერალიც გახლდათ, რომლის კალამს ეკუთვნის როგორც მემუარული ხასიათის ლიტერატურა (*Voyage du duc de Rohan; Mémoires du duc de Rohan*), ისე სამხედრო და პოლიტიკური ტრაქტატები (*Le Parfait Capitaine; De l'intérêt des princes et états de la chrétienté*). ჯერ კიდევ თავისი მოგზაურობების ანრი დე როჰანმა დროს გაიცნო ევროპის მმართველი წრეები და დაინახა მათი ინტერესები, რამაც შეუქმნა ადეკვატური წარმოდგენა ეპოქის გეოპოლიტიკური რეალობის შესახებ. მისი *De l'intérêt des princes et états de la chrétienté* პოლიტიკური ცხოვრების მამოძრავებელი ძალების შესახებ ნოვატორული კვლევაა. დე როჰანი ფაქტობრივად პირველი ევროპელი მწერალი იყო, რომელმაც შეიმუშავა პირადი ინტერესების თეორია, როგორც ადამიანთა საქმიანობის წარმმართველი ძალა. როგორც თავად წერდა: „მთავრები მართავენ ხალხებს და ინტერესი მართავს მთავრებს. ამ ინტერესის გაგება ისევე მაღლა დგას მთავრების ქმედებებზე, როგორც ისინი დგანან ხალხზე მაღლა... სახელმწიფოების გადარჩენა ან დაღუპვა ინტერესების სწორ ან არასწორ გაგებაზეა დამოკიდებული“.³⁷ ანრი განათლებული მოღვაწე იყო, ჰქონდა მიმოწერა ევროპელ ინტელექტუალებთან და ლაშქრობების დროსაც თან ატარებდა პირად ბიბლიოთეკას.³⁸ მისი ნაწერები XVII საუკუნის მემუარული ჟანრის ლიტერატურის საუკეთესო ნიმუშად ითვლება. „კალმისა და დაშნის“ კაცი, როგორც მას პიერ და სოლანჟ დეიონებმა უწოდეს,³⁹ და რომლის სიკვდილსაც ვოლტერმა ეპიტაფია მიუძღვნა,⁴⁰ „ანრი დე როჰანი იმ დიდ მეთაურებს მიეკუთვნებოდა, რომლებიც ფლობდნენ კეისრის ორივე უნარს – გამარჯვებისა და წერის ხელოვნებას“.⁴¹

თუკი გავითვალისწინებთ, რომ ისტორია სიყრმიდანვე ანრი დე რო-

³⁶ Ribière. Le duc de Rohan, გვ. 147.

³⁷ Dewald. Status, Power, and Identity in Early Modern France: The Rohan Family, გვ. 6, 74.

³⁸ ცნობილია, სულ მცირე, 104 დასახელების წიგნი, რომელთაც ის ჯორჯზე დატვირთული დაატარებდა. Dewald. Status, Power, and Identity in Early Modern France: The Rohan Family, გვ. 71.

³⁹ Pierre et Solange Deyon. Henri de Rohan, huguenot de plume et d'épée, 1579-1638. Paris, 2000, გვ. 1-224.

⁴⁰ „დაბადებისას, ზეცამ მას ყველა ნიჭი მომადლა, ის მოქმედებდა როგორც გმირი, და წერდა როგორც ბრძენი. იყო დიდებული, როდესაც ებრძოდა საკუთარ ბატონს, და უფრო დიდი, როდესაც მას მსახურებდა“.

⁴¹ Ribière. Le duc de Rohan, გვ. 147.

ჰანის მთავარ ინტელექტუალურ საქმიანობას წარმოადგენდა,⁴² არ უნდა გაგვიკვირდეს მისი ჩახედულობა აღმოსავლეთის საქრისტიანოს საქმეებში. დევნილობაში მყოფი როჰანი ერთი ხანობა კუნძულ კვიპროსის შეძენასაც კი აპირებდა ოსმალეთისაგან; მას კავშირები ჰქონდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქ კირილესთან. კვიპროსი და აღმოსავლეთი მას იზიდავდა ლუზინიანებთან კავშირის გამოც, რომელთა ჩამომავლობითაც ის ამაყოფიდა.⁴³ „მთავრებისა და სუვერენული სახელმწიფოების ინტერესებში“ მოყვანილი ცნობები საქართველოს შესახებ, ალბათ, ამ ინტერესების ერთგვარი გამოვლინებაა, სადაც მან სცადა აეხსნა ფაქტი, თუ როგორ გაჩნდა იერუსალიმის ხუთი ჯვარი ქართულ დროშაზე. თავად ეს ფაქტი კი, როგორც ჩანს, ევროპელებისათვის უკვე კარგა ხანია ცნობილი იყო.

⁴² Dewald. Status, Power, and Identity in Early Modern France: The Rohan Family, გვ. 71.

⁴³ Dewald. Status, Power, and Identity in Early Modern France: The Rohan Family, გვ. 82-83.

ილუსტრაციები:

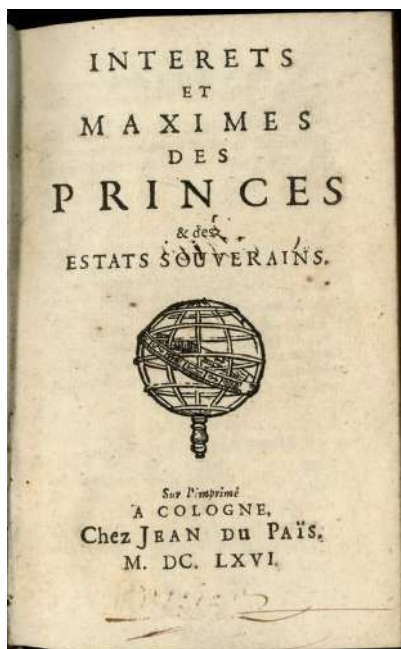
სურ. 1 ფლანდრიის გერბი (ა), ფლანდრიის გერბი გელრეს არმორიალში (ბ) და მისი თანამედროვე რეკონსტრუქცია (გ).

სურ. 2 ბაგრატიონთა გერბი.

სურ. 3 ვახტანგ VI-ის გერბი.

სურ. 4 ელსევიერების სფერო „მთავრებისა და სუვერენული სახელმწიფოების ინტერესებისა და მაქსიმების“ კიოლნის გამოცემაზე.

სურ. 5 ანრი დე როჰანი. ბალთაზარ მონკორნეს გრავიურა.

Mamuka Tsurtsumia

PhD in History,

Tbilisi, Georgia

**RICHELIEU, LA ROCHELLE...
AND THE GEORGIAN STATE FLAG**

Summary

In the anonymous work *Interets et maximes des princes & des estats souverains*, published in Cologne in 1666, there is interesting information about the Georgian state symbol in the Middle Ages. According to this work, Georgians used the Jerusalem cross as their coat of arms. The significance of this information is particularly noteworthy, given the scarcity of narrative data regarding the Georgians' use of the five-cross flag, unless we consider the data from the Portolan sea charts that are still under discussion to date.

The aforementioned work is attributed to Henri de Rohan (1579-1638), the Duke of Rohan and Prince of Lyons, who belonged to one of the oldest noble French families. Surrounded by intellectuals and scholars since childhood, Henri prepared for a military career and participated in military campaigns from the age of 18. In his youth, he extensively traveled, visiting Germany, Italy, Austria, Hungary, the Netherlands, England, and Scotland between 1599 and 1601.

After the death of King Henri IV of France (1589-1610), Henri de Rohan became the leader of the French Calvinist Protestants (Huguenots). He opposed the royal throne three times with arms in hand when it began to oppress the Huguenots. This series of rebellions is sometimes referred to as the Rohan Wars. After the defeat of the rebellion, de Rohan was forced to seek refuge in Venice. During the Thirty Years' War (1618-48), France required his services again. In 1631, at Richelieu's request, he was assigned to guard the Valtellina Pass in Lombardy. In 1635, Henri de Rohan simultaneously fought the Spanish and Austrian armies, defeating them four times in a row. In 1636, de Rohan shifted hostilities to the Lombardy region, defeating the Spaniards for the fifth time, capturing Lake Como, and opening the way to Milan. He met his end in 1638, mortally wounded in the Battle of Reinfelden while fighting alongside the Saxons, allies of France.

Henri de Rohan is rightly considered one of the greatest military commanders of the 17th century. During three civil wars, always outnumbered, he resisted the army of one of the most powerful kingdoms in Europe. In Italy, he defeated the armies of the Holy Roman Empire and Spain five times. He was also a prolific writer, producing memoir literature such as *Voyage du duc de Rohan* and *Mémoires du duc de Rohan*, as well as military and political treatises like *Le Parfait Capitaine* and *De l'intérêt des princes et états de la chrétienté*. During his travels, Henri de Rohan acquainted himself with the ruling circles of Europe and gained insight into their interests, contributing to an adequate understanding of the geopolitical reality of the era. His work *De l'intérêt des princes et états de la chrétienté* is a groundbreaking study of the driving forces of political life. De Rohan was the first European writer to develop a theory of self-interest as a guiding force in human activity. Henri, an educated man, corresponded with European intellectuals and carried part of his personal library on his travels. His writings are considered the best examples of 17th-century memoir genre literature. A man of “pen and sword,” as Pierre and Solange Deyon called him, and to whose death Voltaire dedicated an epitaph, “Henri de Rohan belonged to those great commanders who possessed both the qualities of Caesar, the art of winning and the art of writing.”

Considering that history was Henri de Rohan’s main intellectual pursuit since childhood, it is not surprising that he had insight into the affairs of Eastern Christianity. During his exile, Rohan even planned to purchase the island of Cyprus from the Ottomans and had connections with Patriarch Kirill of Constantinople. Cyprus and the East appealed to him due to his connection with the Lusignans, whose ancestry he proudly acknowledged. The references to Georgia in *Interets et maximes des princes & des estats souverains* are likely manifestations of these interests, where he attempted to explain how the five crosses of Jerusalem appeared on the Georgian flag. This fact itself appears to have been known to Europeans for a long time.